

Ю В І Л Е І

ВИДАТНИЙ ГЕНЕТИК, СЕЛЕКЦІОНЕР, ФІТОФІЗІОЛОГ **(до 70-ти річчя від дня народження академіка НАН України Володимира Васильовича Моргуна)**

10 березня 2008 р. наукова спільнота та вся громадськість України відзначила славний 70-річний ювілей вченого яскравого таланту, видатного генетика, селекціонера, фітофізіолога, Героя України, академіка Національної академії наук України, заслуженого діяча науки і техніки, лауреата державних та академічних премій, професора, доктора біологічних наук, талановитого організатора науки, директора Інституту фізіології рослин і генетики НАН України Володимира Васильовича Моргуна.

Він народився в селянській родині в селі Новоселиця Чигиринського району Черкаської області. Після закінчення Знам'янського сільськогосподарського технікуму та агрономічного факультету Української сільськогосподарської академії (УСГА) в 1963 р. за відмінні успіхи Ленінський стипендіат В.Моргун рекомендований вченою радою УСГА до навчання в аспірантурі. Він став першим аспірантом за відродженою після десятиліть забуття та гоніння спеціальністю «генетика». Уже в аспірантурі яскраво виявились його захоплення, ентузіазм, цілеспрямованість і масштабність у проведенні наукових досліджень.

У 1967 р. В.В. Моргуну після дострокового успішного захисту дисертації було присвоєно ступінь кандидата біологічних наук, і він був запрошений чл.-кор. АН УРСР В.П. Зосимовичем на роботу до Інституту ботаніки. У 1980 р. В.В. Моргун захистив докторську дисертацію, в 1985 р. був обраний членом-кореспондентом АН УРСР, а в 1990 р. – академіком АН УРСР.

Головним напрямом досліджень В.В. Моргуна було і залишається генетичне поліпшення найважливіших для України сільськогосподарських культур – пшениці та кукурудзи. Володимир Васильович розвинув теорію індукованої мутаційної мінливості та обґрунтував новий напрям генетичного поліпшення рослин – мутаційну селекцію. Йому належить пріоритет в установленні мутаційної активності низки хімічних сполук і фізичних чинників, у тому числі, факторів навколишнього середовища. Учений розкрив генетичну природу мутацій, створив унікальні форми рослин, які ознаменували розвиток окремих напрямів генетично-селекційних досліджень. Загального визнання набули праці В.В. Моргуна з питань теорії і методів гетерозисної селекції кукурудзи, створення нового типу напівкарликових сортів озимої пшениці, які поклали початок «зеленій революції» в Україні. Йому належить першість у розробці методів практичного використання індукованих мутантів, а також у розвитку наукових основ ведення насінництва мутантних сортів сільськогосподарських культур.

В.В. Моргуном виконані унікальні дослідження мутаційної мінливості пшениці із зони аварії на ЧАЕС, які показали, що значно вища (у 8-12 разів) порівняно із спонтанним рівнем частота хромосомних аберацій та видимих мутацій у рослин з Чорнобильської зони становить значну загрозу збереженню генофонду.

В.В. Моргун з колегами отримав перші в Україні трансгенні рослини кукурудзи. На той час це були пріоритетні дослідження не лише в Україні, а й у світі. Використавши в процесі гібридизації гамма-опромінений пилок, дослідник виявив мутаційні втрати батьківських алелів. Це явище, назване імітацією гібридизації, відіграє важливу еволюційну роль, зокрема у видоутворенні, і було

ЮБІЛЕЇ

В.В. Моргуном застосоване для прискорення створення нових форм рослин. На прикладі отриманих багатомаркерних мутацій Володимир Васильович обґрунтував наукове уявлення про комплексний характер індукованого мутаційного процесу, покладеного в основу мутаційної селекції за цілою низкою кількісних ознак.

Титанічна працездатність та вироблені підходи дозволили Володимирі Васильовичу створити 86 сортів і гібридів рослин, 64 з яких занесено до Державного реєстру сортів рослин України після проголошення незалежності. Створена науковцем колекція цінних зразків пшениці і кукурудзи Інституту визнана національним надбанням.

Нині очолюваний академіком В.В. Моргуном Інститут фізіології рослин і генетики НАН України вийшов на принципово новий рівень впровадження наукових розробок у виробництво. Інститут по суті став флагманом Національної академії наук із розробки проблем аграрного сектора. За ініціативою В.В. Моргуна створена мережа базових господарств Інституту фізіології рослин і генетики НАН України, яка щорічно розширюється за рахунок нових господарств різних агрокліматичних зон України.

В.В. Моргун започаткував нову форму знайомства з розробками Інституту - Міжнародну науково-практичну конференцію «День поля» та виступив ініціатором створення спільно із швейцарською фірмою Сингента «Клубу 100 центнерів», який є школою новітніх агротехнологій.

Наукові здобутки вченого узагальнені майже в 500 друкованих працях, серед них 6 монографій та понад 100 авторських свідоцтв та патентів, присвячених різним теоретичним і прикладним питанням генетики, селекції та фізіології рослин. Під його керівництвом захищено 14 кандидатських і 6 докторських дисертацій. В.В. Моргун - засновник і керівник широко відомої наукової школи з експериментального мутагенезу та теоретичних основ селекції рослин.

Багато сил та енергії В.В. Моргун віддає науково-організаційній діяльності. Він координує наукові дослідження з питань фізіології, генетики і селекції рослин, протягом багатьох років був заступником академіка-секретаря та є членом Бюро Відділення загальної біології НАН України. В.В. Моргун – член Міжвідомчої комісії з питань біологічної та генетичної безпеки при РНБО України, член колегії Міністерства аграрної політики України, заступник голови секції Комітету з державних премій України в галузі науки і техніки, Президент Українського товариства фізіологів рослин, неодноразово обирався Президентом Українського товариства генетиків і селекціонерів ім. М.І.Вавилова, є головою спеціалізованої ради Інституту фізіології рослин і генетики НАН України із захисту докторських і кандидатських дисертацій за спеціальностями «фізіологія рослин» і «генетика», головним редактором журналу «Физиология и биохимия культурных растений», членом редколегій журналів «Цитология и генетика», «Вісник Українського товариства генетиків і селекціонерів», «Науковий вісник Ужгородського університету (Серія: Біологія)», «Сортовивчення та охорона прав на сорти рослин», «Насінництво».

Визначні особисті заслуги В.В. Моргуна перед Українською державою у розвитку вітчизняної науки принесли йому заслужений авторитет і повагу. В.В. Моргун – Лауреат Державних премій в галузі науки і техніки України (1982 та 1997 рр.) та СРСР (1986 р.), премії президентів академії наук України, Білорусії і Молдови (2002 р.), премії ім. В.Я. Юр'єва НАН України. Його нагороджено численними орденами, медалями, дипломами і грамотами. Йому присвоєно ряд почесних звань СРСР, України та іноземних, зокрема «Кращий винахідник», «Людина року» (США), «Лідер України». Його обрано Почесним академіком Угорської академії наук, Почесним професором та Почесним доктором ряду університетів.

В.В. Моргун підтримує творчі та дружні зв'язки з вченими генетиками, селекціонерами та фітофізіологами України та багатьох держав світу. Він активно і плідно представляв і представляє українську науку на різних міжнародних форумах. Його невичерпна енергія, воля, надзвичайна працездатність, організованість і пунктуальність, відданість науці, широка і весела вдача, любов до рідної землі, вміння контактувати з людьми викликають щире захоплення і не можуть не приваблювати.

Редколегія журналу «Вісник Харківського національного аграрного університету. Серія Біологія» щиро вітає Володимира Васильовича з ювілеєм, шанує численні його чесноти і здобутки, зичить йому міцного здоров'я, благополуччя, радісних подій, звичайного людського щастя в усіх його провахах, творчої наснаги, нових відкриттів, звершень і колективних успіхів.

© 2008 р. Л. І. Мусатенко